

USLOVI I KRITERIJI ZA OPTIMALNO UKLJUČIVANJE
U MEĐUNARODNU PODELU RADA I PROIZVODNA
ORIJENTACIJA JUGOSLAVIJE*

Zarko MRKUSIĆ — Oskar KOVAČ — Franka FILIPI

Uvod

Održavanje ekonomskih odnosa sa inostranstvom eo ipso znači i uključivanje u međunarodnu podelu rada. Samim tim što se zemlja pojavljuje na svetskom tržištu, ona je uključena u međunarodnu podelu rada a njena privreda u svetsku privredu, od zatvorene privrede ona je postala otvorenom privredom. Druga je stvar da li je to uključivanje u međunarodnu podelu rada izraz spontane aktivnosti ekonomskih agensa odnosno do koje je mere ono izraz takve aktivnosti a do koje mere inducirano svesnom ekonomskom politikom države. Tu zapravo i leži razlika između klasične i savremene teorijske koncepcije međunarodne podele rada i specijalizacije.

Klasični teorijski model uključivanja nacionalne u internacionalnu ekonomiju bio je zasnovan upravo na navedenom izrazu spontane aktivnosti ekonomskih agensa prema ekonomsko-filozofskoj koncepciji *laissez faire* ekonomije. On je, dakle, bio autonoman u celosti. Doktrina slobodne trgovine je bila logičan filozofski i ekonomski supstrat tog modela. Načelo komparativnih prednosti trebalo je da osigura optimalizaciju alociranja proizvodnih resursa među nacijama i maksimalizaciju svetskog dohotka. Na stranu što je takva koncepcija na međunarodnom planu zbog svoje statičnosti opravdavala i konzervirala postojeće ekonomske odnose između razvijenih i nerazvijenih područja odnosno između nezavisnih i zavisnih zemalja.

Tek je teorijska koncepcija privrednog razvoja dinamizirala i samu ideju međunarodne podele rada i specijalizacije unoseći u nju pored elementa autonomnosti aktivnosti ekonomskih agensa i elementa induciranoosti te aktivnosti. Relativnost formule komparativnih prednosti postaje u takvim uslovima očigledna. Komparativna prednost ne ogleda se samo u statičkom kompariranju odnosa proizvodnih troškova kakvi proizlaze iz aktuelne konstelacije privrednih struktura, nego a fortiori u dinamičkom sagledavanju budućih kretanja odnosa proizvodnih tro-

* U ovom članku su rezimirani neki važniji delovi opsežnije istoimene studije (Jugoslovenski institut za ekonomska istraživanja, Beograd, 1967). Autori studije su: dr P. Mihailović, dr Z. Mrkušić, F. Filipi, O. Kovač, M. Kovačević.

škova kakvi treba da proizidu iz privrednog razvoja. Mudrost postaje samo kako otkriti one propulzivne sektore u domaćoj ekonomiji koji treba da budu baza za uključivanje u međunarodnu podelu rada i specijalizaciju. Otuda nužnost isprepletenosti i međuzavisnosti politike privrednog razvoja i trgovinske politike. Racionalna trgovinska politika ne može se voditi ako nije zacrtana i politika privrednog razvoja odnosno ako nije jasan i dobro definisan model privrednog razvoja (a i obratno).

Već su i same savremene formulacije tradicionalne klasične teorije ukazale na svu relativnost problema pa prema tome i formule za njegovo rešavanje. Dovoljno je bilo transponovati naturalni (realni) izraz komparativnih prednosti u novčani izraz, izraziti novčano naturalni utrošak proizvodnih elemenata, dakle uvući u analizu cenu zemljišta, kapitala i rada, pa da se pokaže sva relativnost komparativnih prednosti među nacijama. A da i ne govorimo o transportnim troškovima, dakle o ekonomiji prostora, o strukturi troškova, o učešću troškova u prvom redu kapitala i rada u ukupnim troškovima, o prirodni troškova, dakle o regresiji i progresiji troškova prema kretanju volumena proizvodnje, o elastičnosti tražnje i ponude, o promenama u ponašanju potrošača, o transferabilnosti tehnoloških znanja, o veštini rukovođenja i organizovanja, o efikasnosti sistema i o sijaset drugih ekonomski relevantnih faktora koji danas opredeljuju skalu komparativnih prednosti među zemljama.

To znači da pri definisanju jednog optimalnog modela uključivanja zemlje u međunarodnu podelu rada treba voditi računa o svim ovim faktorima i njihovim uzajamnim dejstvima, što sigurno nije nimalo jednostavna stvar. Iz ovoga proizlazi i relativnost svake diskusije pa i studije o ovom problemu. Pored toga, treba imati u vidu da je i tzv. svetska privreda odnosno svetsko tržište nešto što je takođe u stalnom menjanju, nešto što rezultira iz delovanja svih navedenih i navedenih faktora u svim nacionalnim privredama uzetim u celini. Na ovo se još nadovezuje i dejstvo ekonomskog ciklusa koji pored svih zakonomernosti u određenim društveno-ekonomskim sredinama nije uvek i u svim svojim fazama precizno saglediv.

Razlike u ritmu privrednog rasta i u samim privrednim sistemima u velikoj meri takođe deluju u pravcu ove relativnosti analize a pogotovu njenih zaključaka. Ne može se pretpostaviti da će ove razlike u dolednoj budućnosti biti kvantitativno negligible za jednu analizu ovakve vrste. Sve to govori u prilog shvatanja da analiza, ako pretenduje da bude iole upotrebljiva, može da bude samo amalgam logike, intuicije i poznavanja fakata, i ako je ona zaista to, onda je dobra uprkos mogućim i uostalom neizbežnim nepreciznostima.

I. Neki novi aspekti uključivanja Jugoslavije u međunarodnu podelu rada

Zahvaljujući geopolitičkom položaju i istorijskim uslovima svog razvoja Jugoslavija je oduvek uključena u međunarodnu podelu rada. Ako se u današnjim uslovima ovaj problem sve više razmatra, to se čini radi sagledavanja mogućnosti za njeno intenzivnije učešće u svetskoj

podeli rada na novim osnovama koje su rezultat burnog razvoja i strukturne diverzifikacije koju je njena privreda doživela u poslednje dve i po decenije. Sam problem se kvalitetno drugačije javljao u doba privredne nerazvijenosti sa agrarno sirovinskom privrednom strukturom i dualnom ekonomijom u kojoj je izvoz predstavljao funkciju aktivnosti inostranih privrednih subjekata prisutnih u domaćoj ekonomiji, zatim u početnim etapama ubrzanijeg rasta kada je izvoz predstavljao sporednu komponentu privredne aktivnosti sa strukturom koju su određivali trenutno raspoloživi viškovi proizvodnje, i danas kada Jugoslavija ima srednje razvijenu privredu u kojoj dominira industrija, sa izvozom koji čini 23% nacionalnog dohotka i jedan od najznačajnijih determinanti, a ponekad i limitirajući faktor privredne aktivnosti.

Do današnjeg nivoa per capita nacionalnog dohotka od preko 600 dolara došlo se preko visokih stopa rasta društvenog proizvoda i industrijske proizvodnje generiranim visokom stopom akumulacije i odgovarajućom strukturom investicija. Po stopi rasta društvenog proizvoda (per capita) u periodu 1952—1960. od 8,8% Jugoslavija se nalazila na drugom mestu u svetu¹⁾, a po stopi rasta industrije i poljoprivrede na trećem mestu. Neznatno usporena ova ekspanzija trajala je sve do nedavno. Ukupne realne investicije ekspanzirale su u celom razdoblju po prosečnoj stopi rasta između 11,3 — 10,5%, naročito u prvoj posleratnoj deceniji, kada su stvorene ključne grane bazične industrije, blizu polovine privrednih investicija ulagano je u industriju. Kao rezultat toga industrija je u strukturi osnovnih proizvodnih fondova povećala svoj udeo za preko dva puta. Njen udeo u nacionalnom dohotku povećan je sa 29% posle rata na blizu 50% poslednjih godina. U strukturi industrije su takođe nastale značajne promene. Kao nove visokoekspanzivne grane pojavile su se metaloprerađivačka, mašinska i elektroindustrija, a zatim petrohemija, farmaceutska i industrija veštačkih đubriva u hemijskom sektoru.

U izvozu se Jugoslavija sukobljavala sa svim onim teškoćama koje karakterišu strukturnu transformaciju privrede i spoljne trgovine, kada tradicionalni izvozni viškovi presušuju a nova izvozna struktura čini prve korake ka svetskim tržištima. Ukupan izvoz je do 1965. godine rastao po prosečnoj stopi između 10,7 i 12,1%, dok se uvoz povećavao za oko 10,5—12,5% prosečno godišnje. Struktura (robna i regionalna) spoljnotrgovinske razmene počela se je bitno menjati, naročito posle 1956. godine. Učešće industrijskih proizvoda u strukturi ukupnog izvoza (SITC 5—9) povećano je sa oko 40% u 1956. na 62,7% u 1967. godini. Nosioci izvozne dinamike su bili proizvodi mašinogradnje, elektroindustrije, ostala investiciona dobra i drugi finalni proizvodi industrije.

U strukturi uvoza odnos primarnog prema industrijskom uvozu nije se mnogo izmenio. Uvoz gotovih industrijskih proizvoda je ostao veoma značajan: U primarnom uvozu hrana je igrala značajnu ulogu, dok u poslednje vreme uvoz reprodukcionog materijala postaje izvanredno značajan faktor dinamike rasta.

Regionalna usmerenost spoljne trgovine izmenila se utoliko što se Jugoslavija sve šire uključuje u razmenu na diferenciranim tržištima

¹⁾ Zoran Popov, »Zemlje sa najbržim privrednim razvojem — sa posebnim osvrtom na razvoj socijalističkih zemalja«, *Ekonomika analiza*, br. 1—2/1967, str. 120, 121.

razvijenih zapadnih zemalja, socijalističkih zemalja i zemalja u razvoju, koja se bitno razlikuju po mehanizmu funkcionisanja i po institucionalnoj osnovi.

Odnos između proizvodnje, izvoza i uvoza postao je složeniji nego ikad, uvoznim tokovima ispresecana je čitava međusektorska matrica privrede. Dinamiku industrijskog razvoja nosile su velikim delom one grane koje su visoko zavisne od uvoza. Međuzavisnost između dinamike proizvodnje, izvoza i uvoza postala je značajan faktor u determinisanju privredne aktivnosti u celini. Drugi problemi jugoslovenske privrede koji su došli do izražaja uoči, a u toku sprovođenja privredne reforme²⁾ takođe utiču na to da se pitanja u vezi sa budućim načinom uključivanja u međunarodnu podelu rada pojavljuju u daleko složenijem obliku nego ranije.

Pokretanjem privredne reforme izmenjeni su i institucionalni okviri, i nastala su pomeranja u nivoima na kojima se odluke o uključivanju u svetsko tržište donose. Privredna reforma podrazumeva slobodu privrednih subjekata da odlučuju o izvorima snabdevanja (domaćim ili stranim) i o načinu realizacije svoje proizvodnje (na domaćem ili stranom tržištu) rukovodeći se načelom dugoročne maksimizacije svog dohotka. Sa njihovog aspekta uključivanje u međunarodnu podelu rada predstavlja proširenje procesa reprodukcije preko nacionalnih granica.

II. Kriteriji za međunarodnu podelu rada i specijalizaciju

U ovim uslovima od izvanrednog je značaja da ekonomska politika odgovarajućim merama obezbedi usklađenost mikroekonomskih kriterija kojima se rukovode radne organizacije sa makroekonomskim kriterijima optimalnosti spoljne trgovine i alokacije resursa. Koliko su kriteriji na strani privrednih organizacija jasni, toliko su sporni makroekonomski kriteriji spoljnotrgovinske orijentacije na osnovu kojih racionalna ekonomska politika treba da deluje. Očigledno je da u ovom sistemu kriterija treba da bude što manje suprotnih interesa. Takav sistem kriterija, međutim, još nije nađen.

Klasična interpretacija načela komparativnih prednosti je prividno, bolje reći u jednom istorijskom kratkom periodu, pomirila mikro i makroekonomske kriterije privredne i spoljnotrgovinske orijentacije. Savršena konkurencija i fleksibilnost cena (koja je automatski održavala punu zaposlenost) obezbeđivale su maksimizaciju dohotka individualnog proizvođača i nacionalne ekonomije preko specijalizacije u proizvodnji onih dobara u kojoj se ostvarivala komparativna prednost u produktivnosti faktora proizvodnje. U današnjim uslovima privrednog intervencionizma i nefleksibilnosti cena i nadnica u većini zemalja koje pored toga često vode i razvojnu politiku zasnovanu po unutrašnjim kriterijima, ovaj kriterij više ne može pouzdano da služi pri određivanju proizvodne i spoljnotrgovinske strukture zemlje.

²⁾ Vidi: »Sumarna analiza privrednih kretanja i prijedlozi za ekonomsku politiku«, Jugoslovenski institut za ekonomska istraživanja, Beograd, 1968.

Teorija koja komparativne prednosti objašnjava različitom strukturom raspoloživih faktora proizvodnje u raznim zemljama, u najboljem slučaju delimično objašnjava strukturu međunarodne razmene primarnim proizvodima koji zaista intenzivno sadrže prirodne faktore proizvodnje. Ona, međutim, ne može više da služi kao kriterij za izbor specijalizacije u industrijskoj proizvodnji viših faza obrade, gde drugi faktori kao što su tehnička kultura, istraživački i razvojni rad, kvalifikovana i specijalistička radna snaga, organizacija i rukovođenje igraju sve presudniju ulogu.

Umesto normativnih teorija koje bi u ovim uslovima propisivale koji je optimalni način (struktura) uključivanja preduzeća i nacionalne privrede u međunarodnu podelu rada, u literaturi se u poslednje vreme na temelju empirijskih istraživanja uobličavaju pozitivne teorije koje strukturu međunarodne razmene objašnjavaju razlikama u tempu tehnološkog progressa među zemljama i nekim elementima ekonomike industrije i teorije lokacije. Iako neki jedinstven i celovit sistem kriterija za izbor proizvodne i spoljnotrgovinske orijentacije još nije na vidiku, ovi pozitivni teorijski nalazi daju osnovu za zaključak da je sistematsko praćenje i usvajanje savremene tehnologije koja se primenjuje u svetu jedan od najvažnijih uslova za efikasno uklapanje u međunarodnu podelu rada i da će ekonomska politika koja stvara uslove i stimulanse za to pomiriti makro i mikroekonomske kriterije. Takođe je plauzibilna preporuka po kojoj zemlje koje dugoročno žele da povećaju svoje učešće u svetskoj razmeni treba da imaju u svojoj privrednoj strukturi zastupljene one grane koje se u svetskim razmerama javljaju kao propulzivne, čija se proizvodnja naglo povećava i koje osvajaju sve veći udeo u strukturi svetske razmene.

U narednim odeljcima će se putem međunarodnih komparacija oceniti položaj Jugoslavije u pogledu tehnološke zrelosti njene privrede i njenih mogućnosti da se u svetsku razmenu uključuje u propulzivnim sektorima.

III. Komparacije strukture proizvodnje i utrošaka

Da bi se bar donekle ocenio komparativni položaj jugoslovenske privrede u pogledu primenjene tehnologije i efektivnosti u kombinaciji utrošaka za određenu proizvodnju, izvršeno je upoređenje strukture vrednosti jedinice finalne proizvodnje, a zatim i strukture reproduktivnih utrošaka u Jugoslaviji i u nekim razvijenijim zemljama.³⁾ To je učinjeno na osnovu podataka iz međusektorskih tabela koje je objavio statistički biro Zajedničkog tržišta za 1959. godinu (za SR Nemačku — 1960)⁴⁾ i na osnovu međusektorske tabele Jugoslavije za 1962. godinu.⁵⁾

³⁾ Stičajem okolnosti to su zemlje Zajedničkog tržišta: Belgija, Holandija, Francuska, SR Nemačka i Italija. Pri današnjem stanju međusektorske statistike u svetu nije bilo moguće naći uporedive (vremenski i po metodologiji) međusektorske tabele za veći broj (ili za drugu vrstu) zemalja.

⁴⁾ Statistisches Amt der Europäischen Gemeinschaften: »Input-Output Tabellen für die Länder der EWG«, Brüssel, Oktober, 1964.

⁵⁾ SZS: »Međusobni odnosi privrednih delatnosti Jugoslavije u 1962. godini«, Studije analize i prikazi 26, Beograd 1965.

Ovakvo nametnut izbor zemalja opravdava jedino činjenica da su to zemlje na nivou razvijenosti koji Jugoslavija na duži rok želi dostići, te nam na toj osnovi neke strukturne karakteristike njihovih privreda mogu poslužiti kao indikacija o pravcima u kojima treba očekivati promene u jugoslovenskoj tehnologiji. Po kvantitativnim odnosima između proizvodnje, izvoza i uvoza Jugoslavija se takode može upoređivati sa ovom grupom zemalja.

Tabela 1

	IZVOZ		UVOZ	
	u procentima od			
	Nac. dohotka	Izvoza	Nac. dohotka	
Francuska	16,5	81,4	12,4	
Italija	15,8	100,5	15,9	
SR Nemačka	23,9	80,8	19,3	
Belgija	48,4	100,5	48,6	
Holandija	59,1	84,3	49,8	
Jugoslavija	22,9	106,1	24,3	

Izvor: Vidi napomenu 4).

Problemi metodološkog i tehničkog karaktera koji se pri ovakvoj vrsti empirijskih analiza javljaju, suviše su brojni da bi im se u ovom tekstu mogao dati adekvatan tretman. To je učinjeno u studiji čije rezultate ovde delimično iznosimo («Uslovi i kriteriji za optimalno uključivanje u međunarodnu podelu rada i proizvodna orijentacija Jugoslavije», Jugoslovenski institut za ekonomska istraživanja, Beograd, 1967). Najozbiljniji problem je svakako taj što se podaci odnose samo na jednu godinu (skoro je nemoguće naći seriju međusektorskih tabela za više zemalja koje bi vremenski bile uporedive za više godina) i što je ta godina (1959, odnosno 1962) već prilično udaljena. Za svrhe naše analize međusektorske tablice pomenutih zemalja koje sadrže 98—100 sektora mogle su biti agregirane na 49 sektora zahvaljujući činjenici da su podjednako dobro usaglašene sa međunarodnom standardnom industrijskom klasifikacijom (ISIC). Posle agregiranja dobijeni su tehnički koeficijenti koji su po apsolutnoj veličini pogodniji za komparacije.

U prvoj fazi analize izvršene su komparacije strukture vrednosti jedinice finalne proizvodnje u oko 46 proizvodnih i uslužnih sektora. Mada odstupanja Jugoslavije od drugih zemalja u ovom pogledu nisu velika, vredi istaći:

- da je učešće ličnih dohodaka u jedinici finalne proizvodnje u Jugoslaviji manje nego u drugim posmatranim zemljama,
- da je učešće akumulacije manje nego u Francuskoj i Italiji, slično kao u Belgiji, a veće nego u Holandiji i

- da je učešće reprodukcione potrošnje od svih posmatranih zemalja najveće u Jugoslaviji, što može biti rezultat nedovoljne ekonomije utrošaka, ali i skupoće nekih reprodukcioni materijala i sirovina.

Od ove opšte slike znatnije odstupanje pokazuje jugoslovenska poljoprivreda.⁶⁾ U njenoj strukturi vrednosti proizvodnje učešće ličnih dohodaka je vrlo visoko dok je udeo akumulacije daleko najniži pri nivou reprodukcione potrošnje koji je u proseku ostalih zemalja. Niske cene poljoprivrednih proizvoda u godini posmatranja svakako čine da je u strukturi cene ličnim dohodcima pripao tako velik značaj. U suštini, međutim, ova razlika objašnjava razlike između tadašnje (a delom i današnje) strukture jugoslovenske, i intenzivne, tehnološki usavršene i znatno razvijenije poljoprivrede drugih posmatranih zemalja. Veoma niska stopa akumulacije ne uliva optimizam u pogledu mogućnosti preduzimanja radikalnijih zahvata (irigacija, melioracija, mehanizacija, itd.) sa ciljem modernizacije proizvodnje.

U drugim oblastima proizvodnje takode ima karakterističnih odstupanja: u crnoj metalurgiji učešće reprodukcioni utrošaka veoma je visoko, a učešće radne snage minimalno u odnosu na druge zemlje. Relativna visina akumulacije u industriji uglja, koksa i plina je u nas veća nego u posmatranim zemljama, dok se obojena metalurgija dobro uklapa u prosečne pokazatelje. Relativno dobrom akumulativnošću se odlikuju industrija nemetala, papira, hemijska industrija i trgovinske delatnosti. Metalški sektor u Jugoslaviji karakteriše visoko učešće reprodukcionog materijala niskog stepena obrade, ali i relativno nisko učešće radne snage, što ukazuje na relativno niski stepen obrade proizvoda u ovoj grani. Ceo metalni sektor u Jugoslaviji upravo je u procesu adaptacije na svetske kriterije u proizvodnji. Sadašnja niska stopa amortizacije mora se menjati jer cela grana očigledno treba brže da obnavlja i menja svoju opremu.

U prerađivačkim granama industrije, naročito u kompleksu tekstil, koža, guma, Jugoslavija se približava proseku evropskih standarda, mada se njena proizvodna struktura još uvek sastoji od malo prerađenih proizvoda. Izdaci za radnu snagu su relativno niski zbog malog učešća finijeg ručnog rada i kvalifikovanijeg rada uopšte. Uslovi proizvodnje u Belgiji, Holandiji i Francuskoj su međusobno slični, dok se Italija razlikuje od njih u nekim sektorima tekstila i obuće. U tekstilnim vlaknima, trikotaži, konfekciji i proizvodima od kože i krzna, Jugoslavija bi mogla da se približi italijanskoj strukturi troškova.

Pri interpretaciji ovih nalaza pored ostalih metodoloških ograničenja posebno treba imati u vidu da se pri obračunu društvenog proizvoda u nas uzima samo materijalni proizvod, dok se u posmatranim zapadnim zemljama obuhvata i nematerijalni proizvod na sektorima obrazovanja, zdravlja, državne administracije i slično. Ovo ima naravno uticaja i na globalni odnos između amortizacije i ličnih dohodaka u privredi. Taj odnos se često u nedostatku boljih pokazatelja koristi za ocenu kapitalne, odnosno radne intenzivnosti proizvodnje, uvoza i izvoza.

⁶⁾ Metod analize donekle ilustruje grafikon 1. u prilogu.

Tabela 2

	Odnos amortizacije prema ličnim dohocima ⁷⁾		
	U ukupnoj proizvodnji	U uvozu	U izvozu
Francuska	0,191	0,233	0,224
Italija	0,227	0,267	0,249
SR Nemačka	0,176	0,180	0,192
Belgija	0,218	0,210	0,233
Jugoslavija	0,210	0,270	0,284

Tako je prosečna stopa amortizacije u jugoslovenskoj privredi niža od one u drugim zemljama, pokazalo se je da su i lični dohoci u proseku niži te da se na taj način odnos između ličnih dohodaka i amortizacije javlja u ukupnoj proizvodnji, izvozu i uvozu u rasponu koji se uspešno može upoređivati sa drugim zemljama. Činjenica da je kako izvoz tako i uvoz kapitalno intenzivniji od ukupne proizvodnje objašnjava se razlikama u strukturi ovih kategorija, na primer činjenicom da građevinarstvo kao radno intenzivna delatnost ne učestvuje u spoljnoj trgovini.

Drugo područje analize predstavlja komparacija strukture reprodukcione potrošnje u posmatranim zemljama. U matricama ovih privreda agregiranim na uporedive sektore upoređivani su novoizračunati tehnički koeficijenti.⁸⁾ Ovom prilikom ćemo izneti samo karakteristične nalaze za neke grane kao i svodna razmatranja.

Struktura reprodukcione potrošnje u obojenoj metalurgiji odražava specifičnosti njene sirovinke i energetske osnove. Utrošak uglja i nafte po jedinici proizvodnje osetno je veći, a utrošak električne energije manji nego u drugim zemljama. Znatno je veća i potrošnja ruda obojenih metala i hemijskih proizvoda, dok je potpuno nezadovoljavajuće korišćenje starog materijala. Očigledno je ovde primarna prerađa daleko više zastupljena nego u drugim posmatranim zemljama. U mašingradnji Jugoslavija je dosta blizu strukturi utrošaka koja važi kao prosek posmatranih zemalja. Utrošak energije, metalnog reprodukcionog materijala, obojenih metala i hemijskih proizvoda je prosečan. U mašingradnji je struktura utrošaka svakako jako uslovljena samom tehnologijom, koja se ne može razlikovati mnogo od zemlje do zemlje. U elektroindustriji veliki broj elemenata u strukturi utrošaka nalazi se u granicama evropskog proseka. To je slučaj sa utroškom energije, proizvoda crne i obojene metalurgije, stakla, tekstilnih vlakana i plastičnih masa. Za pouzdanije analize ovu granu bi bilo potrebno dezagregirati na pogonske grupacije (elektrotehnički materijal, rotacione mašine, elektronika) jer svaka od ovih grupacija ima svoju specifičnu proizvodnu funkciju.

⁷⁾ Podaci za zemlje EEZ uzeti iz: M. Augustinovic »A Comparative Analysis of Foreign Trade Impacts on the Hungarian Economy«, *Acta Oeconomica*, Fasc. 2, 1968, str. 155. Ovi podaci su izračunati na temelju istih međusektorskih tabela koje su korišćene i u našoj analizi.

⁸⁾ Ilustraciju primenjenog metoda predstavlja grafikon 2. u prilogu.

Mada ima relativno dugu tradiciju u Jugoslaviji, tekstilna industrija nije uspeła da prati transformacije koje su se u ovom sektoru događale u drugim zemljama. Ona je zajedno sa nekim drugim granama predstavnik takozvane stare industrije. Mada jako zavisna od uvoza, ona još nije dovoljno napredovala na planu substitucije nekih sirovina. Pamuk i vuna se u nas znatno više troše nego u drugim zemljama, a veštačka vlakna i stari materijal daleko manje. U konfekciji je još u velikoj meri zastupljena teška konfekcija, a u industriji obuće je visok utrošak osnovnih sirovina i materijala. U vrednosti jedinice proizvodnje koža i guma učestvuju u našoj proizvodnji sa 52%, dok njihov utrošak iznosi 41% u Italiji, 36% u Belgiji, 35% u Holandiji i 34% u Francuskoj.

Smisao komparativne analize, iz koje su ovde date samo neke ilustracije, jeste da se dođe do jedne opšte ocene o tome u kojoj meri jugoslovenska privreda, odnosno pojedini njeni sektori prate tehnologiju koja se u svetu primenjuje, odnosno u kojim su sektorima s obzirom na to, njene mogućnosti za uklapanje u međunarodnu podelu rada najpovoljnije.

S obzirom na razlike koje se javljaju zbog različitih statističko-metodoloških postupaka (razlike u klasifikaciji delatnosti i u statističkom obuhvatu) pretpostavili smo da se može smatrati da jedna grana ima strukturu utrošaka u granicama proseka posmatranih zemalja ukoliko se pojedini utrošci razlikuju za $\pm 25\%$.

Tabela 3

Odstupanja od prosečne strukture utrošaka u pojedinim sektorima jugoslovenske privrede

SEKTORI	Broj elemenata strukture utrošaka			
	U proseku	Iznad proseka	Ispod proseka	Ukupan br. posmatranih utrošaka
Tekstilna vlakna	3	3	8	14
Trikotaža	5	2	4	11
Konfekcija	2	2	5	9
Kožna obuća	3	4	7	14
Drvena industrija	4	7	6	17
Industrija papira	3	4	9	16
Plastične mase	2	4	7	13
Veštačka vlakna	3	5	2	10
Obojeni metali	4	7	4	15
Poljoprivredne mašine	3	3	7	13
Ostale mašine	8	4	1	13
Elektroindustrija	8	5	4	17
Brodogradnja	6	3	7	16
Šimska vozila	5	5	5	15
Dnomska vozila	5	4	6	15
Precizna mehanika	1	3	10	14
Građevinarstvo	5	3	8	16

Od sedamnaest posmatranih sektora proizvodnje svega u dva se više od 50% elemenata strukture utrošaka kreće u granicama proseka. Najbliže su proseku elektroindustrija, mašingradnja, brodogradnja, trikotaža i industrija vozila. Ovi podaci stvaraju prilično optimističku sliku, međutim ako se tehnički koeficijenti reprodukcioni matrica stave u međusobni odnos putem izražavanja procentualnih razlika, odstupanja postaju očiglednija. Jugoslovenska struktura utrošaka u 1962. zaostaje čak i za strukturom reprodukcione potrošnje posmatranih zemalja iz 1959. godine.

Da bi se videlo koje sirovine i materijale jugoslovenska privreda u celini troši iznad ili ispod evropskog proseka, odnosno u kojim se tehnološkim postupcima najviše zaostaje, podaci iz komparativnih međusektorskih matrica mogu se prezentirati na odgovarajući način.

Tabela 4

Stepen korišćenja pojedinih materijala u jugoslovenskoj privredi u odnosu na prosek u EEZ

Vrsta materijala Proizvod sektora	Korišćenje (veličina tehničkih koeficijenata)		
	U proseku	Iznad proseka	Ispod proseka
Poljopriv. proizvodi	u 1 grani	u 4 grane	u 3 grane
Ugalj i nafta	5 "	4 "	13 "
Tekstilna vlakna i prediva	4 "	3 "	6 "
Crna metalurgija	5 "	8 "	2 "
Obojeni metali	6 "	2 "	2 "
Nemetali	3 "	2 "	4 "
Mašingradnja	2 "	6 "	7 "
Proizvodi elektromašingradnje	2 "	6 "	5 "
Metalni reprodukcioni materijal	4 "	8 "	4 "
Hemijski proizvodi	8 "	6 "	7 "
Drva, papir, celuloza	9 "	6 "	5 "
Koža, krzno, guma	1 "	3 "	12 "
Stani materijal	0 "	1 "	3 "
Električna energija	11 "	1 "	7 "
Saobraćajne usluge	10 "	3 "	5 "

Analiza po pojedinim sektorima pokazala je da se u nas naročito zaostaje u primeni novih materijala koji služe kao substituti nekih prirodnih sirovina, zatim da je u celini gazdovanje sa sirovinama i reprodukcioni materijalom nezadovoljavajuće i da je struktura energetske potrošnje nepovoljna.

Da bi se na ovakve analize moglo više osloniti, bilo bi potrebno ulaziti detaljnije u probleme tehnologije u pojedinim pogonskim grupacijama uz angažovanje posebnih timova tehničkih stručnjaka. Posebno bi trebalo studirati trendove tehničkog progressa u svetu i ocenjivati pravce u kojima bi budući razvoj mogao teći. To bi bila saznanja od izvanrednog značaja za formiranje buduće proizvodne i spoljnotrgovinske orijentacije Jugoslavije.

Opšti je utisak da se jugoslovenska privreda upravo sada nalazi u fazi kada je izvanredno značajno da se međusektorske veze u privredi kvalitetno poboljšaju, da se kako po količini, tako i po vrsti utrošaka faktora proizvodnje postignu međunarodni standardi, kada je tehnologiju neophodno izjednačiti sa onom koja vlada u svetu. Postizanje ovih ciljeva nije, međutim, kratkoročni zadatak niti se oni mogu sa uspehom ostvariti bez odgovarajućih readaptacija u sferi organizacije i rukovođenja u preduzećima i bez mera ekonomske politike koja će za to stvoriti potrebnu opštu atmosferu.

IV. Propulzivni sektori u spoljnoj trgovini Jugoslavije

U ovom poglavlju razmatrala bi se propulzivnost kao jedan od mogućih kriterija proizvodne i spoljnotrgovinske orijentacije Jugoslavije. Prema tom kriteriju, zemlje koje dugoročno žele da povećaju svoje učešće u svetskoj trgovini i izmene položaj u međunarodnoj podeli rada, trebalo bi da u svojoj strukturi privrede razvijaju one grane koje se u svetskim razmerama javljaju kao propulzivne.

Propulzivnim se obično smatraju one grane čija proizvodnja raste po visokim stopama, koje imaju brzu ekspanziju u spoljnoj trgovini, u koje se vrše nadprosečne investicije i u kojima se ostvaruju visoki profiti.⁹⁾

U ovom odeljku poenta je na spoljnotrgovinskom aspektu i rentabilnosti. Najpre će se razmatrati propulzivnost jugoslovenskih sektora na osnovu tri kriterija: efektivni izvozni kurs, procentualno učešće izvoza u proizvodnji sektora, i procentualno učešće izvoza sektora u ukupnom izvozu Jugoslavije. Na kraju bi se izvršila komparacija sa svetskim tokovima radi utvrđivanja podudarnosti ili odstupanja jugoslovenskih propulzivnih sektora.

2. Industrija je u celini bila propulzivan faktor u jugoslovenskoj privredi sa relativno visokom godišnjom stopom rasta proizvodnje i izvoza. Ekspanzija industrije determinisana je pre svega velikom koncentracijom investicija u industriji, što je u znatnoj meri ograničavalo mogućnost bržeg razvoja ostalih sektora, pre svega poljoprivrede i tercijarnih delatnosti. To je neizbežno izazvalo stvaranje disproporcija u privredi, koje su postepeno dobijale obeležje ograničavajućeg faktora privrednog rasta.

3. Nosioi ekspanzije industrijske proizvodnje bile su grane metalnog kompleksa (prvenstveno elektroindustrija, metaloprerađivačka

⁹⁾ Dr P. Mihailović: »Proizvodna orijentacija Jugoslavije i međunarodna podela rada«, *Ekonomist*, br. 1/1968, str. 14.

industrija i metalurgija) i hemijska industrija, tako da se postepeno formirala i nova proizvodna struktura na čijoj osnovi se vremenom formirala i nova struktura izvoza bazirana upravo na proizvodima ovih grana.

Orijentacija na izvoz proizvoda, relativno mladih grana u strukturi industrije, kao što su metalna, elektroindustrija, brodogradnja i hemijska industrija pokazuje se kao nužnost, jer se upravo radi o onim vrstama proizvodnje gde je korišćenje šireg tržišta preduslov za racionalnu i rentabilnu organizaciju proizvodnje. Međutim, ekspanzija izvoza proizvoda ovih grana ostvarena je sa znatnim teškoćama i uz osetnu pomoć države. Naime u težnji da što više aktivira sopstvene izvore, podigne proizvodne faktore na jedan viši nivo i time izmeni svoj dotadašnji položaj u međunarodnoj podeli rada kao izvoznice primarnih proizvoda, Jugoslavija je u svom razvoju dala primat nacionalnim kriterijima u privrednoj politici nad međunarodnim. Raznim instrumentima se unutrašnji nivo cena izolovao od spoljnih uticaja, proizvodni troškovi su ležali iznad svetskih pariteta, što je otežavalo neposredno uključivanje ovih proizvoda u svetsko tržište i njihovu konkurentsku borbu. Postojeće dispariteti cena uklanjali su se disparitetnim kursovima, koji su bili posledica bilo komparativno slabije produktivnosti rada bilo politike diferenciranog razvoja, gde su se preko cena neke grane stimulisale, a neke opet destimulisale. U takvoj situaciji formirana je čitava lepeza diferencijalnih kurseva, dok je jedinstveni zvanični kurs imao samo fiktivno značenje, što je sa svoje strane onemogućavalo sagledavanje rentabilneta izvoza i uvoza i uopšte uporednih prednosti jugoslovenske privrede u međunarodnoj trgovini. Znatne izvozne subvencije učinile su »rentabilnim« i ekstenzivnu proizvodnju u mnogim granama preradačke industrije, a pre svega kompleksa metalne industrije.

Iako je politika razvoja bazirana na pretežno nacionalnim kriterijima bila neophodna, ona je bila privremenog karaktera, usmerena na kvantitativnu promenu strukture privrede. Dostizanjem određenog nivoa razvoja proizvodnih snaga postavljaju se kao nužnost kvalitativne promene strukture privrede kroz dugoročnu politiku otvaranja prema međunarodnim privrednim tokovima, trajnom transmisijom najmodernije svetske tehnologije i tehnike kao i odnosa koji iz nje proističu, a pre svega poslovanja i upravljanja. To je u suštini i osnovni zadatak reforme, a predstavlja put ka ostvarenju položaja razvijene zemlje.

4. Analize međunarodnog karaktera pokazuju da elektroindustrija, mašinska, motorna i hemijska industrija spadaju u propulzivne grane, što znači da orijentacija na ove grane omogućava izvoznu dinamiku koja bi obezbedila impuls jugoslovenskoj privredi na duži rok. Od posebnog je značaja činjenica da se tercijarne delatnosti takođe sve više pokazuju propulzivne, što s obzirom na njihov značaj i mogućnosti razvoja u našoj zemlji, treba da bude jedan od faktora uključivanja u svetsku privredu.

Ma koliko da se u svetskoj privredi prehrambeno-poljoprivredni proizvodi i sirovine nisu pokazali propulzivnim, to još uvek ne znači da izvesni proizvodi ovog sektora ne treba da budu izvozno orijentisani i to upravo oni koji uz efikasnost ostalih faktora u proizvodnji koriste i prednost u sirovinama.

5. Ocena propulzivnosti na nivou sektora ili grana dosta je ograničena, jer oni u stvari predstavljaju jednu heterogenu celinu. Naime, to je zbir proizvoda koji ne moraju imati (po pravilu i nemaju) iste osobine i mogućnosti proizvodnje i plasmana. Upravo zbog toga se u ovoj studiji analiza propulzivnosti spustila na nivo grupe artikala i samih artikala. Osim toga, s obzirom da se u prethodnim izlaganjima analiza dobrim delom odnosila na proizvodni aspekt, u ovom delu je poenta na spoljnotrgovinskim tokovima, čime će slika, koja se dobila upoređenjem proizvodnih tokova, postati kompletnija.

Ocena propulzivnosti i rangiranje vršeno je na bazi nekoliko kriterija, među kojima je rentabilitetu izvoza dat poseban značaj, polazeći od činjenice da impuls za izvoz sve više potiče od neposrednih subjekata — preduzeća. Od ostalih obeležja uzeta je u obzir izvozna realizacija u ukupnoj proizvodnji i značaj izvoza za ukupan jugoslovenski izvoz. Ritam razvoja jugoslovenskog izvoza koji bi po logici mogao biti značajan pokazatelj za rangiranje artikala i grupa artikala prema propulzivnosti bio je prvobitno uzet u analizi, ali se pokazao dosta nepouzdan za ovaj period. Uvođenjem novih artikala u izvoz, privremeno opadanje nekih drugih i znatnije oscilacije nekih trećih unelo je visoki stepen nesigurnosti u ovaj kriterij za ocenu propulzivnosti.

Rentabilnost izvoza definisana je preko efektivnog kursa koji je taj artikal ili grupa artikala postizala u izvozu. Pretpostavka za uzimanje ovog kriterija jeste da su manju izvoznu rentabilnost imali oni artikali ili grupe artikala koje je u izvozu trebalo više premirati. Premije istina sadrže i elemenat stimulacije izvoza, ali je njihovo odvajanje u jugoslovenskim uslovima teško izvesti, a i izvesna istraživanja ukazuju da je ipak poenta u pokrivanju slabije produktivnosti i efikasnosti. Takođe su analizirani i ostali kriteriji rentabilnosti: efekat uloženi sredstava, kapitalni koeficijent, produktivnost po zaposlenom i sl., ali se pokazalo da ne daju mogućnost za oformljenje jedne rang-liste artikala ili grupe artikala bazirane na većoj ili manjoj rentabilnosti. Neki od ovih kriterija su pokazivali da ima vrlo malo razlika između pojedinih artikala ili grupa artikala, dok su drugi opet davali haotične odnose. Ostaje ipak činjenica da bi uzimanje u obzir više kriterija moglo dati svakako kvalifikovaniju ocenu rentabilnosti, što ostaje zadatak daljeg istraživanja na tom polju.

Drugi kriterij koji je uzet za ocenu propulzivnosti (učešće izvoza u bruto proizvodu) trebalo bi da reprezentuje odnos između realizacije na unutrašnjem i spoljnom tržištu. Rang-lista je ustanovljena po značaju inostranog tržišta za proizvodnju pojedinog artikala ili grupe artikala.

Procentualno učešće izvoza pojedinih artikala ili grupe artikala u ukupnom jugoslovenskom izvozu, uzeto kao treći kriterij za ocenu propulzivnosti, u stvari, dopunjuje prva dva, dajući ocenu značaja toga izvoza za izvoz zemlje uzet u celini.

Poređenjem redosleda koji se dobija svrstavanjem artikala ili grupe artikala po svakom od navedenih kriterija pokazuje da postoji zakonitost između rentabilnosti izvoza (efektivnog kursa) i učešća izvoza u proizvodnji i ukupnom jugoslovenskom izvozu. Naime pokazalo se da je taj uticaj kursa znatno manji u onim slučajevima gde na izvoz otpada veliki deo proizvodnje kao što je slučaj sa raznim izvoznim artiklima

(kablova, konzervi, ribe i mesa, olova, proizvoda bakra i proizvoda duvana i sl.), dok je uloga kursa (rentabilnost) velika u onim artiklima i grupi artikala koji se po intenzitetu izvoza u proizvodnji nalaze na nižoj lestvici (stočna hrana, metalne konstrukcije, sanitarni metalni uređaji, metalna ambalaža, limovi, derivati nafte i dr.). Značaj kursa se, osim toga pokazao većim kod onih artikala koji uzimaju manji procenat od ukupnog izvoza, a opada kod onih koji predstavljaju veći deo jugoslovenskog izvoza.

Na kraju, uzimanjem u obzir sva tri kriterija zajedno, tj. procenat izvoza artikala ili grupa artikala od ukupnog jugoslovenskog izvoza, procenat izvoza od proizvodnje i efektivni izvozni kurs, diskriminacionom analizom primenom I-odstojanja¹⁰) dobivena je sledeća rang-lista:

1. sveže meso	30. transportna sredstva
2. olovo i proizvodi	31. plastične materije
3. kablovi	32. rude gvožđa, koncent.
4. rezana građa	33. mašine za obradu metala
5. veštačko dubrivo	34. organske hemikalije
6. bakar i proizvodi	35. pogonske mašine i generatori
7. obuća	36. elektr. pogonske maš. i generat.
8. brodovi	37. ostale elektr. maš. i generat.
9. konzerve mesa	38. pulpa i otpaci hartije
10. konzerve ribe	39. alkoholna pića
11. neorganska hemija	40. alat
12. aluminijum	41. staklo
13. stočna hrana	42. proizvodi keramike, porculan
14. proizvodi prerade drveta	43. prerade hartije
15. čelične cevi	44. derivati nafte
16. fermentisani duvan	45. tekstilne mašine
17. odeća	46. traktori
18. sveža riba	47. metalna ambalaža
19. nameštaj	48. tekstilna predliva i konac
20. sveže povrće	49. proizvodi stakla
21. ribe solj., suš. i dimljene	50. pribor za jelo
22. cink	51. metalne konstrukcije i delovi
23. opeke i vatrootalni materijal	52. sanitarni metalni uređaji
24. kukuruz	53. sapun i dr. sred. za čišćenje
25. šećer i med	54. ulje i masnoće
26. cement	55. limovi
27. pamučne tkanine	56. meso suš. soljeno i dimljeno
28. sveže voće	57. žice
29. medic. i farm. proizvodi	58. čelik legirani, nelegirani
	59. kancelarijske mašine

¹⁰) Primenom diskriminacione analize na osnovu više obeležja dobija se redosled pojedinih artikala ili grupe artikala preko izraza koji sintetizuje sva obeležja. Za njegovo formiranje primenjen je metod prof. B. Ivanovića (poznat kao I-odstojanje) jer je on po mnogim rešenjima najsavremeniji i najnovijeg datuma.

Značaj pojedinih artikala i grupa artikala definisan pomoću I-odstojanja vrši se putem matematičkog izraza:

$$d_i = \sum_{j=1}^n \frac{x_i^{(j)} - x_0^{(j)}}{\sigma_j} \prod_{k=1}^{j-1} (1 - R_{jk})$$

gde je d_i odstojanje i -tog artikla, $x_i^{(j)}$ = j -to obeležje i -tog artikla ili grupe artikala, R_{jk} = koeficijent korelacije j -tog i k -tog obeležja ($i=1, 2, \dots, 59$; $j=1, 2, 3$).

Ako se zanemare izvesna odstupanja koja su neizbežna kada se uzima veći broj grupa i obeležja za njihovo rangiranje, može se zaključiti da su se propulzivnim pokazali značajni i veliki jugoslovenski artikli i grupe artikala, kao što su: olovo i proizvodi, bakar i proizvodi, brodovi, rezana građa, kablovi, sveže meso i dr.

Dobijeni rezultati istovremeno pokazuju da se primenom jednog savremenog metoda analize, kao što je diskriminaciona analiza — primenom I-odstojanja mogu uspešno vršiti istraživanja i u oblasti spoljnotrgovinskih odnosa. Dalja istraživanja u tom pravcu pružiće pouzdanija merila za ocenu propulzivnosti sektora, grupe artikala ili artikala u jugoslovenskoj privredi. Pre svega, istraživanja su usmerena kako na odgovarajući izbor obeležja i njihove međusobne odnose itd. tako i na obuhvatnost. Očito je, naime, da izostavljanje iz ove analize tercijarnih delatnosti predstavlja izvesnu manjkavost, ali je njihovo svodenje pod zajednički imenitelj bilo otežano usled nedostataka odgovarajućih podataka.

U narednom odeljku izvršićemo komparaciju propulzivnosti izvoznih sektora jugoslovenske privrede sa rang-listom propulzivnosti u strukturi svetskog uvoza sa ciljem da se oceni u kojoj meri jugoslovenska privreda i spoljna trgovina prate tendencije izmena u strukturi i promene u dinamici svetske razmene.

V. Međunarodne komparacije propulzivnosti

1. Nužnost konfrontiranja tendencija svetskih privrednih tokova sa dosadašnjom tendencijom razvoja pojedinih delova jugoslovenske privrede proizilazi iz potrebe da se ukaže na: a) podudarnosti jugoslovenskog razvoja sa svetskim, b) specifičnosti jugoslovenske privrede u odnosu na svetske proseke i c) na razlike i zaostajanja jugoslovenske privrede za svetskom u pojedinim sektorima. Od posebnog je značaja poslednja analiza, čiji rezultati mogu da predstavljaju jedan od kriterija za buduću orijentaciju jugoslovenske proizvodnje.

2. Pre nego što se izvrše poređenja gore dobijene rang-liste propulzivnih artikala i grupa artikala u jugoslovenskom izvozu sa svetskim spoljnotrgovinskim tokovima, potrebno je ukazati na primenjenu metodologiju u definisanju propulzivnosti svetskog tržišta.

U ovom radu svetsko tržište je definisano kao uvoz OECD zemalja, koji predstavlja 2/3 svetskog uvoza. Propulzivnost je definisana sektorskom elastičnošću tj. tempo porasta uvoza pojedinih artikala ili grupe artikala u određenom periodu u odnosu na prosečnu stopu rasta ukupnog uvoza.

Izbor perioda predstavlja jednu od značajnih komponenti za pravilnu ocenu propulzivnosti, utoliko pre što se stepen propulzivnosti konstantno menja a nije jednom za uvek dat. Duži period istina daje veću vremensku perspektivu, ali zamagljuje fluktuacije, pa se kao propulzivne mogu pojaviti i one grupe artikala ili artikli koji su polazeći od

niskog uvoza u jednom periodu rasli, a u drugom čak opadali, ali se taj pad nije spuštao ispod nivoa početne tačke. U ovom radu uzet je period od 1961—1964. koji je istina relativno kratak, ali se pokazao opravdanim, jer su reljefnije istaknuti oni artikli i grupe artikala koje su nesumnjivo propulzivni u novijem periodu.¹¹⁾

U izboru artikala i grupe artikala došla je do izražaja težnja za što većom obuhvatnosti. Međutim, tokom konkretnih izučavanja vršena su odstupanja tamo gde pojedini artikli ili grupe artikala za svoje ponašanje na svetskom tržištu imaju da zahvale izuzetnim činiocima. Tipičan primer je pšenica, čiji svetski promet zavisi, najvećim delom, od američke pomoći i kredita iz inostranstva. Sem toga izbor artikala i grupa artikala je ipak prilagođen jugoslovenskim prilikama (onim sadašnjim i budućim koji se mogu sagledati). To znači da su izostavljeni artikli ili grupe artikala sa kojima se Jugoslavija neće pojavljivati ili bar ne u značajnoj meri (pamuk, vuna, kalaj, nikal, svila i sl.).

3. Na opisani način dobijen je redosled artikala ili grupe artikala po propulzivnosti na svetskom tržištu koji je prikazan u sledećoj tabeli.

Tabela br. 5

Redosled na bazi svetske komponente

Redosled	Artikli ili grupe artikala	Propulzivnost svetskog uvoza 1961/1964.
1.	derivati nafte	3,83
2.	metalne konstrukcije, delovi	3,19
3.	nameštaj	2,79
4.	sapun i druga sredstva za čišćenje	2,61
5.	sanitarni uređaji (metalni)	2,47
6.	pribor za jelo	2,25
7.	odeća	2,12
8.	stočna hrana	2,10
9.	kukuruz	2,08
10.	fermentisani duvan	2,07
11.	sveže meso	2,01
12.	organske hemikalije	1,98
13.	plastične mat. regen. celul.	1,91
14.	metalna ambalaža	1,73
15.	šećer i med	1,72
16.	električne pogonske mašine i gen.	1,69
17.	alat (ručni)	1,67
18.	tekstilna prediva i konac	1,62
19.	aluminijum	1,59

¹¹⁾ Istraživanja koja su nastavljena treba da ukažu na najnovije tendencije.

Redosled	Artikli ili grupe artikala	Propulzivnost svetskog uvoza 1961/1964.
20.	ostali električni aparati i mašine	1,59
21.	cink	1,58
22.	žice	1,56
23.	sveža riba	1,55
24.	limovi	1,50
25.	transportna sredstva	1,47
26.	cement	1,41
27.	rude gvožđa i koncentrat	1,40
28.	kancelarijske mašine	1,39
29.	proizvodi prerade drveta	1,38
30.	kablovi	1,36
31.	proizvodi od stakla	1,30
32.	obuća	1,28
33.	cevi čelične	1,26
34.	pogonske mašine i generatori	1,23
35.	sveže povrće	1,23
36.	tekstilne mašine	1,19
37.	neorganska hemija	1,14
38.	čelik legirani i nelegirani	1,04
39.	staklo	1,04
40.	proizvodi porculana-keramika	1,04
41.	medicinski, farmaceutski proizvodi	1,03
42.	proizvodi prerade hartije	0,86
43.	rezana građa	0,85
44.	pušpa i otpaci od hartije	0,78
45.	riblje konzerve	0,78
46.	olovo	0,77
47.	bakar i proizvodi	0,76
48.	veštačka đubriva	0,70
49.	alkoholna pića	0,68
50.	mašine za obradu metala	0,68
51.	sveže voće	0,55
52.	ribe soljene, sušene i dimljene	0,52
53.	meso soljeno, sušeno i dimljeno	0,41
54.	pamučne tkanine	0,40
55.	opeke, vatrostalni materijal	0,39
56.	konzerve od mesa	0,36
57.	ulje i masnoće	0,25
58.	traktori	0,22
59.	brodovi	0,31

4. Na osnovu poređenja značaja koji pojedine grupe artikala ili artikli imaju na svetskom tržištu i značaja koji imaju u jugoslovenskom izvozu dolazi se do zaključka da Jugoslavija, uopšte uzev, manje prati svetsko tržište nego svoje sopstvene proizvodne mogućnosti tj. u njenom izvozu imaju manje mesta oni artikli koji su se pokazali propulzivnim na svetskom tržištu i obrnuto, u jugoslovenskom izvozu dominiraju artikli koji se na svetskom tržištu ne pokazuju propulzivnim.

Radi preciznije analize artikli ili grupe artikala su grupisane u tri skupine:

- a) one koje su po jugoslovenskim kriterijima značajnije nego po svetskom,
- b) one gde je situacija obrnuta i
- c) one koji imaju približno isti značaj na svetskom tržištu i u jugoslovenskom izvozu.

U prvu grupu spadaju: sveže meso, olovo i proizvodi, kablovi, bakar i proizvodi, aluminijum, obuća, rezana građa, brodovi, konzerve ribe, alkoholna pića, veštačko đubrivo i dr.

Svetsko tržište naprotiv pokazalo se propulzivnije kod: derivata nafte, metalnih konstrukcija, proizvoda organske hemije, limova, kancelarijskih mašina, električnih pogonskih mašina, sanitarnih metalnih uređaja i dr. Pada u oči da u ovu grupu spada nameštaj i kukuruz, koji su veoma značajni za jugoslovenski izvoz, što znači da Jugoslavija tu nije u dovoljnoj meri pratila razvoj svetske tražnje.

U treću grupu spadaju: transportna sredstva, cement, staklo, tekstilne mašine, traktori, mašine za obradu metala, prerade drveta i dr. Međutim, ova grupa se karakteriše time što je sličnost za većinu artikala ili grupe artikala postignuta na nižim stepenicama redosleda tj. kod onih koji se ni u jugoslovenskom izvozu ni na svetskom tržištu ne pokazuju propulzivnim (izuzimajući fermentisani duvan).

Pojedine pomenute grupe učestvuju u posmatranom jugoslovenskom izvozu u sledećim proporcijama:

- I grupa sa 58,5 procenata
- II grupa sa 17,5 „
- III grupa sa 24,0 „

Prema tome najveće je učešće upravo ovih artikala ili grupa artikala koji su propulzivni u jugoslovenskom izvozu, ali ne i na svetskom tržištu.

Naprotiv veoma je simptomatično da je prema svetskom kriteriju toliko malo učešće posmatranog dela jugoslovenskog izvoza.

5. Na kraju ostaje da se analizira uklapanje Jugoslavije u međunarodnu podelu rada po uvoznj strani, što je učinjeno sličnim metodom po izvoznj strani.

U analizi je obuhvaćeno preko 78% jugoslovenskog uvoza, a ovi artikli ili grupe artikala takođe predstavljaju preko 70% svetskog prometa. Upoređenjem rang-liste artikala ili grupe artikala prema značaju

na svetskom tržištu i jugoslovenskom uvozu pokazuje da Jugoslavija u većem delu uvoza odstupa od strukture svetskog uvoza. Oko 70% posmatranog volumena uvoza značajniji je za Jugoslaviju nego za svet. Ovde se svakako ogleda specifičnost jugoslovenske situacije i niži stepen njenog razvitka u odnosu na OECD zemlje. Ono što Jugoslavija uvozi sa visokim prioritetom predstavlja manje interesantne artikle ili grupe artikala na svetskom tržištu, čija je visoka konjunktura prošla na svetskom tržištu (proizvodi organske hemije, tekstilna prediva, neke vrste proizvoda crne metalurgije, tekstilne mašine, veštačka đubriva, pamučne tkanine, čitav niz primarnih proizvoda i dr.).

Osim toga pokazalo se da su u jugoslovenskim uslovima manje zastupljeni artikli i grupe artikala za kojima vlada na svetskom tržištu šira potrošnja (derivati nafte, veštačke materije, klimatski uređaji i dr.). Treba, međutim, istaći da se u ovoj grupi nalaze proizvodi koji su ocenjeni kao izvozno propulzivnim, te ne predstavljaju predmet značajnijeg uvoza (kukuruz, fermentisani duvan, kablovi, nameštaj, olovo i prerade, cement i dr.).

Svega oko 16% jugoslovenskog uvoza predstavljaju artikli ili grupe artikala koji su približno slični po značaju za jugoslovenski uvoz i u svetskom prometu.

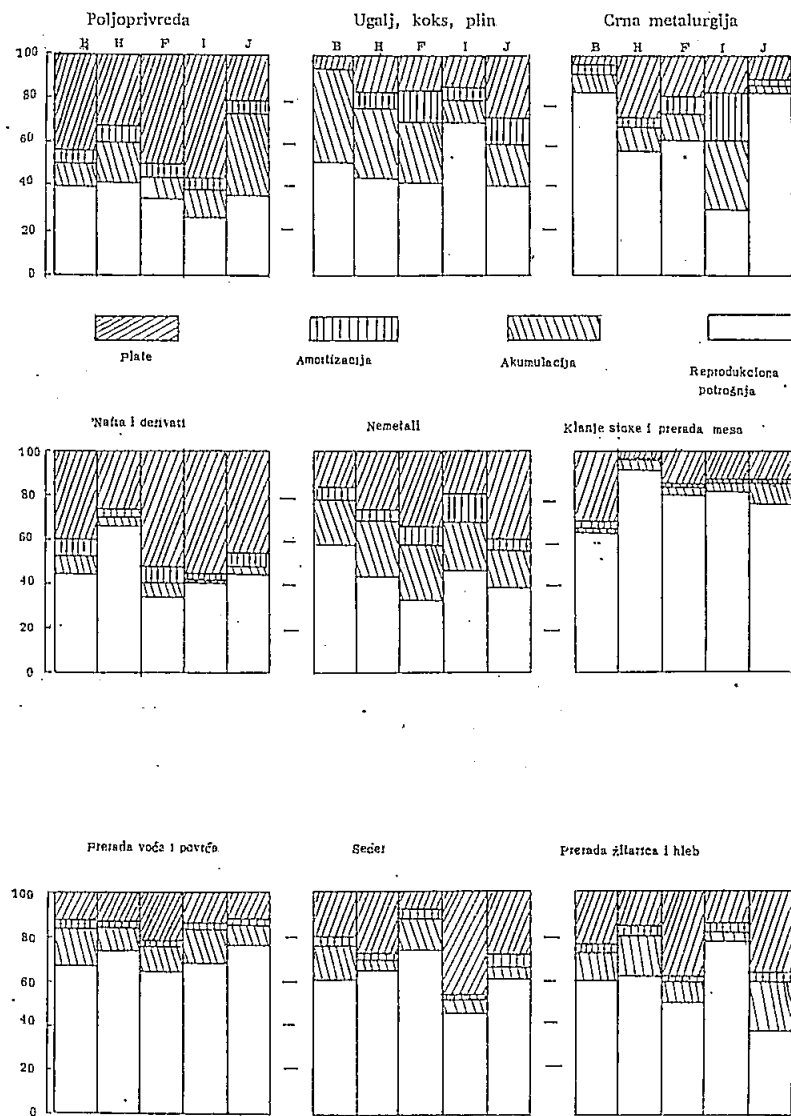
* * *

Ovde su u najkraćim crtama izneti rezultati empirijskih ispitivanja samo dva moguća kriterija proizvodne i spoljnotrgovinske orijentacije. U današnjim uslovima, međutim, spoljnotrgovinski impuls, obim i struktura međunarodne razmene, nemoguće je objasniti na osnovu malog broja uprošćenih kriterija. Otuda i ograničena vrednost naših rezultata. Za pouzdanije donošenje zaključaka o optimalnoj budućoj proizvodnoj i spoljnotrgovinskoj strukturi jugoslovenske privrede potrebno je izvršiti još mnoga druga ispitivanja.

(Rad primljen septembra 1968.)

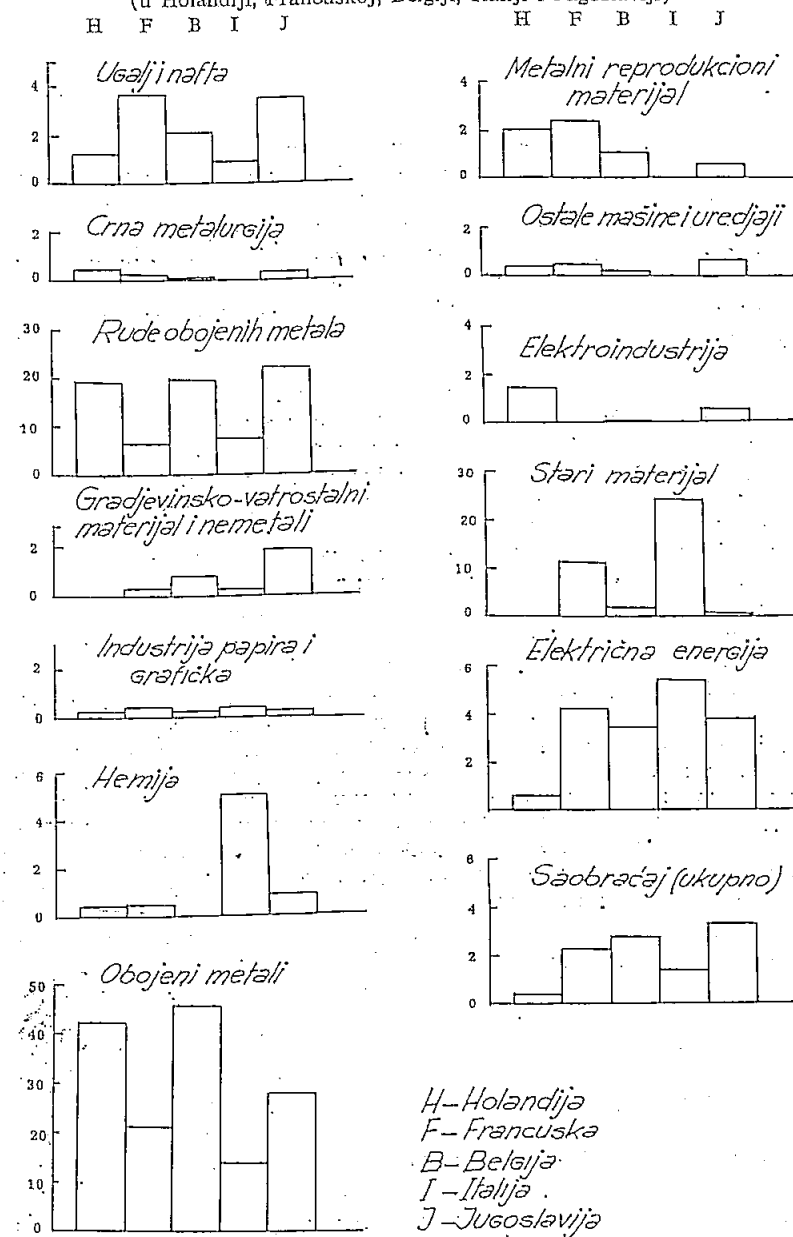
Graf. 1.

STRUKTURA CENE UKUPNE PROIZVODNJE
(u Belgiji, Holandiji, Francuskoj, Italiji i Jugoslaviji)

Graf. 2.

OBOJENI METALI (STRUKTURA UTROŠAKA u %)
(u Holandiji, Francuskoj, Belgiji, Italiji i Jugoslaviji)

УСЛОВИЯ И КРИТЕРИИ ОПТИМАЛЬНОГО УЧАСТИЯ В МЕЖДУНАРОДНОМ РАЗДЕЛЕНИИ ТРУДА И ПРОИЗВОДСТВЕННАЯ ОРИЕНТАЦИЯ ЮГОСЛАВИИ

Резюме

В Югославии все больше исследуются возможности более интенсивного её участия в международном разделении труда на новой основе в результате бурного развития и диверсификации экономики. Экономическая реформа дала возможность хозяйственным субъектам принимать решение об источниках своего снабжения (внутренних и внешних) и о способах реализации своей продукции (на внутреннем или мировом рынке), руководствуясь при этом принципом максимизации дохода. В этих условиях перед экономической политикой ставится задача сочетать микроэкономические и макроэкономические критерии оптимальности внешней торговли и размещения ресурсов.

В условиях усиленного экономического вмешательства в мире классические принципы теории внешней торговли все меньше могут служить критерием в производственной и внешнеэкономической ориентации. На практике все больше подтверждается, что последовательное наблюдение над современной технологией, применяемой в мире, и её внедрение — одно из самых важных условий эффективного участия в международном разделении труда. Очевидно также, что страны, желающие долгосрочно увеличить свое участие в мировом товарообмене, должны в свою производственную структуру включать те отрасли, которые пропульсивны в мировом масштабе.

В данной статье сопоставляется структура производства и материальных затрат Югославии и стран ЕЭС, а также изучаются пропульсивные секторы в югославском и мировом товарообороте. Показано, что удельный вес материальных затрат в структуре производства по сравнению с сопоставляемыми странами в Югославии — больше всего, а доля личных доходов и накопления, как правило, меньше. Структурой материальных затрат Югославия резко отличается от развитых стран. Особенно замечается отставание Югославии в употреблении новых материалов, используемых в качестве заменителей природного сырья, а также относительно слабое хозяйствование сырьем и материалами и неблагоприятная структура энергетического потребления.

Сопоставление тенденций мировых экономических сдвигов с прежней тенденцией развития отдельных отраслей экономики Югославии показывает, что Югославия, в общем, в меньшей мере следила за мировым рынком, чем за своими собственными возможностями производства. Исследования показали, что в экспорте Югославии пропульсивны те товары, которые в мировом товарообороте не характеризуются такой тенденцией, и наоборот. Замечается также, что товары, имеющие первенства в импорте Югославии, не представляют большого интереса для мирового рынка, т.е. не пользуются высокой конъюнктурой.

Если исходить из факта, что хозяйственная реформа открыла процесс приспособления экономики Югославии к международному рынку — вместо

прежнего развития, определявшегося рамками национальной политики, в которой международным агноменциям не уделялось большого внимания, — то внешним критериям в ориентации производства отведено более значительное место. Речь идет именно о потребности развития тех отраслей производства, которые на основании мировых трендов и возможностей Югославии оказываются пропульсивными.